

KREATIV PEDAGOGNING KASBIY TAYYORGARLIGIGA

QO‘YILADIGAN TALABLAR

Kenjayeva Dildora Terkashevna.

Iqtisodiyot va pedagogika NTM

Maktabagacha ta’lim kafedrasini mudiri, professor v/b

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilar kreativligini o‘stirish davr talabi ekanligi, bunda milliy ta’lim-tarbiya tarixidagi pedagogik qarashlardan foydalanish yo‘llari bayon qilingan. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi hamda sharq mutafakkirlarining ijodida ifodalangan akmeologik qarashlardan bugungi kun talablariga moslab foydalanish talabalar kreativ fikrlashlarini o‘stirishda ahamiyatli ekanligi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: shaxs, talaba kreativlik, kreativ fikrlash, milliy ma’naviy meros, ta’lim – tarbiya.

REQUIREMENTS FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF A CREATIVE PEDAGOGUE

Kenjayeva Dildora Terkashevna

Professor (Acting), Head of the Department of Preschool Education,
Non-State Educational Institution of Economics and Pedagogy

Abstract: This article discusses the importance of developing the creativity of future teachers as a requirement of the modern era and describes ways of utilizing pedagogical ideas found in the history of national education and upbringing. It emphasizes that adapting the acmeological views reflected in Uzbek folklore and the works of Eastern thinkers to contemporary educational needs plays a significant role in enhancing students’ creative thinking abilities.

Keywords: personality, student creativity, creative thinking, national spiritual heritage, education and upbringing.

ТРЕБОВАНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ КРЕАТИВНОГО ПЕДАГОГА

Кенджаева Дилдора Теркашевна

и.о. профессора, заведующая кафедрой дошкольного образования,
Негосударственное образовательное учреждение экономики и педагогики

Аннотация: В статье рассматривается развитие креативности будущих педагогов как важное требование современности, а также раскрываются пути использования педагогических взглядов, сформировавшихся в истории

национального образования и воспитания. Подчеркивается, что адаптация акмеологических идей, отраженных в узбекском народном устном творчестве и трудах восточных мыслителей, к современным требованиям образования имеет важное значение для развития творческого мышления студентов.

Ключевые слова: личность, креативность студента, творческое мышление, национальное духовное наследие, образование и воспитание.

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib, unda o'qituvchi shaxsi markaziy o'rinni egallaydi. Bugungi globallashuv, raqobat va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanish sharoitida o'qituvchidan nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va innovatsion tafakkurni shakllantirish talab etiladi. Shu bois, ta'lim tizimi uchun kreativ o'qituvchilarni tayyorlash masalasi nazariy va amaliy jihatdan dolzarbdir.

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Pedagogik nuqtai nazardan kreativlik – bu o'qituvchining dars jarayonini innovatsion g'oyalar asosida tashkil etish, shaxsiy pedagogik uslubni ishlab chiqish va o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rag'batlantirish jarayonidir.

Psixolog A. Maslou, K. Rodjers va J. Gilfordlarning tadqiqotlarida kreativlik insonning o'zini o'zi namoyon etish va ichki potensialini ro'yobga chiqarish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Shunday qilib, kreativ o'qituvchi — bu yangilikka ochiq, o'z pedagogik faoliyatini doimo tahlil qilib, takomillashtirib boruvchi shaxsdir.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi — bu pedagogik bilim, amaliy ko'nikma, kommunikativ kompetensiya, shuningdek, ijodiy fikrlash qobiliyatlarining uyg'unlashgan tizimidir.

Kreativ o'qituvchi tayyorlash jarayoni quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

- motivatsion komponent – o‘qituvchilik kasbiga qiziqish, ijodiy o‘shiga ehtiyoj va o‘z ustida ishlashga intilish;
- kognitiv komponent – pedagogika, psixologiya, metodika, innovatsion texnologiyalar bo‘yicha chuqur bilimlarga ega bo‘lish;
- amaliy (faoliyat) komponent – o‘z bilimlarini real ta’lim jarayonida samarali qo‘llay olish, yangi metodlarni yaratish;
- reflektiv komponent – o‘z faoliyatini tahlil qilish, natijalarni baholash, xatolardan to‘g‘ri xulosa chiqarish;
- kreativ komponent – o‘qitish jarayoniga noodatiy yondashuvlar, yangi g‘oyalar, muammoli vaziyatlar orqali o‘quvchini fikrlashga undash.

Bo‘lajak kreativ o‘qituvchi quyidagi sifat va kompetensiyalarga ega bo‘lishi lozim:

- innovatsion fikrlash – ta’lim jarayonini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida yangicha tashkil etish qobiliyati;
- ijodiy yondashuv – dars jarayonini o‘quvchilar uchun qiziqarli, interfaol va shaxsga yo‘naltirilgan shaklda olib borish;
- kommunikativ madaniyat – o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot o‘rnatish;
- muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyati – o‘quv jarayonidagi turli pedagogik holatlarni ijodiy tahlil qilish va konstruktiv yechim topish;
- refleksiya – o‘z faoliyatini tanqidiy baholay olish, o‘zini rivojlantirish strategiyasini belgilash;
- empatiya va shaxsga hurmat – o‘quvchi shaxsiga individual yondashish, uning ehtiyoj va qobiliyatlarini hisobga olish.

Bo‘lajak o‘qituvchining kreativ salohiyatini shakllantirishda quyidagi shartlar muhim ahamiyatga ega:

Pedagogik ta’lim mazmunining yangilanishi – fanlararo yondashuv, loyihaviy o‘qitish, ijodiy topshiriqlarni keng joriy etish;

Interfaol metodlardan foydalanish – “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Rol o‘ynash”, “Debat”, “Keys-stadi” kabi metodlar orqali ijodiy fikrlashni faollashtirish;

Innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash – raqamli platformalar, onlayn resurslar, AR/VR vositalari yordamida o‘quv jarayonini boyitish;

Amaliyot bilan integratsiya – pedagogik amaliyotda real ta’lim muhitida mustaqil ishlash, kreativ loyihalarni amalga oshirish;

Akmeologik yondashuvni qo‘llash – o‘qituvchini o‘zining kasbiy cho‘qqisiga erishishga yo‘naltirish, shaxsiy o‘sishni rag‘batlantirish.

Kreativ fikrlash har bir ijtimoiy sohada yaqqol aks etishi mumkin. O‘qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvda aks etadi. So‘nggi yillarda ushbu holat “pedagogik kreativlik” tushunchasi bilan ifodalanmoqda.

Zamonaviy ta’lim bo‘lajak o‘qituvchilar oldiga quyidagi vazifalarni qo‘yadi:

- tezkor o‘zgarishlarga ko‘nikish, hayotiy faoliyat, shuningdek, mavjud muammolarni hal qilishda o‘zlashtirgan bilimlarini mohirlik bilan qo‘llay olish;
- mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lish, real borliq va yuzaga keluvchi muammolar mohiyatini anglay olish, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda ularni bartaraf etish yo‘llarini izlab topish;
- egallagan bilimlarni amaliyotda qo‘llashning samarali usullarini topish, yangi g‘oyalarni ilg‘ab olish va ijodiy fikrlash;
- axborot texnologiyalaridan o‘z vaqtida samarali foydalana olish va ularni qo‘llay bilish.

Demak, talabalar kreativ fikrlashlarini o‘stirishda uning mustaqil fikrlay olish qobiliyatiga ega bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Shu bois ta’lim tizimida talabalarni fikrlashga, o‘zlashtirilgan bilimlarni mushohada qilishga o‘rgatish zarurdir.

Sharq mutafakkirlarning asarlarida yosh avlodda yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish, ularni barkamol shaxs bo'lib voyaga yetkazishga oid pedagogik g'oyalar, akmeshaxs tarbiyasining mazmuni, shakl va metodlari o'z aksini topgan bo'lib, ular bugungi kunda ham muhim pedagogik qiymatga ega. Ushbu asarlarda inson tafakkurini rivojlantirish, aqliy-axloqiy yetuklik va jismoniy barkamollik, estetik madaniyatni shakllantirish masalalari ham ilmiy, ham amaliy jihatdan o'z yechimiga ega bo'lgan.

Xalq og'zaki ijodi namunalari bo'lgan doston, ertak, maqol va xalq qo'shiqlarida, shuningdek, Yusuf xos Hojib, Kaykovus, Ahmad Yugnakiy, Muslihiddin Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy va boshqa mutafakkirlarning akmeologik qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

O'zbek xalq og'zaki ijodi namunalari bilan tanishish chog'ida yosh avlodda barkamol shaxsga xos fazilatlarni tarbiyalashga juda qadimdan alohida e'tibor berib kelinayotganligining guvohi bo'lish mumkin. Jumladan, xalq maqollarida yoshlarda yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirishga oid qarashlardan samarali foydalanilgan bo'lib, bu holat ayniqsa, pand-nasihat mazmunidagi maqollarda maslahat, nasihat, istak, buyruq shakllarida qo'llanilgan. Shuningdek, xalq og'zaki ijodining ertak, doston, aytishuv, topishmoq kabi janrlarida uchraydigan pand-nasihat metodlaridan ta'limiy-axloqiy asarlarda ham samarali qo'llanilgan.

Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari pand-nasihat uslubida yozilgan asar sanaladi, unda pand-nasihat tarkibida qiyoslash uslubidan ham samarali foydalangan. Asarda yaxshilik bilan yomonlikni, rostlik bilan yolg'onchilikni, yorug'lik bilan qorong'ulikni, samimiylik bilan quvlikni, kamtarlik bilan takabburlikni, bilimlilik bilan johillikni, saxiylik bilan baxillikni o'zaro qiyoslash asosida ularning mohiyati ochib berilgan.

Yusuf Xos Hojib kishilarga munosabatda o'rtamiyona yo'l tutishni maslahat beradi va "Agar kishilarga o'rtamiyona munosabatda bo'lsang, do'st dushmanga aylanmaydi", - deydi.

“Qutadg‘u bilig” asarining pedagogik qiymatini belgilovchi jihatlardan biri unda muammo usulining maqsadga muvofiq qo‘llanilganligidir. Milliy pedagogik merosda jumboq – muammoli ta‘limga alohida o‘rin ajratilgan bo‘lib, u o‘ziga xos ahamiyatga ega. Didaktik asarlarda munozaraga keng o‘rin ajratilgan bo‘lib, munozara asosida jumboq – muammo yechiladi. Chunonchi, “Qutadg‘u bilig” asarida Kuntug‘mish (Elig) va Oyto‘ldi o‘rtasidagi munozara quyidagi mazmunga ega: Elig Oyto‘ldini ilgiga chaqirib, uni yonimga o‘tir, deb taklif qiladi. Lekin Oyto‘ldi o‘tirmaydi. Elig unga boqib, taajublansa, Oyto‘ldi ko‘zini yumib oladi va yuzini yashiradi. Xonning yoniga o‘tirmay, yerga koptok qo‘yib unga o‘tiradi.

Eligning jahli chiqib sababini so‘raganda, unga quyidagilarni tushuntiradi: Elig Oyto‘ldiga o‘rin berganda uning yoniga o‘tirmagani “Xon yonida menga o‘rin yo‘q”, degani; yerga koptok qo‘yib, unga o‘tirgani – davlat koptok kabi barqaror emas, qo‘ldan chiqib ketadi, degani, Elig boqqanda ko‘zini yumib olgani – davlat ko‘r kishiga o‘xshaydi, kimga ilahsa, unga yopishib oladi; yuzini yashirgani esa, davlat jafo, unga ishonib g‘ururlanib ketma, deganim edi, deydi.

Ko‘rinib turibdiki, Yusuf Xos Hojib asarning mazkur lavhasida birdaniga uchta metod – munozara, muammoli ta‘lim, pand-nasihatdan foydalangan. Demak. Anglanadiki, o‘z davrida mutafakkir asarlarida zamonaviy pedagogik texnologiyaning elementlaridan unumli foydalangan.

Asrlar davomida yosh avlod tarbiyasini muvaffaqiyatli tashkil etishda qo‘llanib kelinayotgan pandnomalardan biri Unsurul-Maoliy Kaykovusning “Qobusnoma” asaridir. “Qobusnoma” boshidan oxirigacha pand-nasihatdan iborat asar. Ayniqsa, sakkizinchi bob “Anushiravon pandlarini yod olmoq zikrida” bobi bunga yaqqon misoldir. Pand-nasihati qiyosiy taqqoslash tahlili orqali olib boriladi.

Kaykovus “Qobusnoma” asarida barkamol inson (shaxs) tarbiyasi haqidagi qarashlarni bayon etar ekan, ayniqsa, jismoniy tarbiyani tashkil etish masalasiga katta e‘tibor beradi. Buni asarning “Shikorga chiqmoq zikrida”, “Chavgon o‘ynamoq zikrida”, “Sipohsolarlik shartlari va odatlari zikrida” kabi boblarida ko‘rish mumkin. Ularda mutafakkir barkamol inson (shaxs) avvalo sog‘lom

bo'lishi zarurligini, shuningdek, bilimlarni o'zlashtirishda mushohada yuritish, fikrni dalillar asosida ifodalash lozimligini alohida uqtiradi. Xususan, asarning "Ilm talabi va qozichilik zikrida" bobida quyidagilar alohida ta'kidlanadi: "Barcha peshalarning (hunar) orasida ilmi tolib bo'lsang, ... kitob va darsga haris bo'lg'il, ishdan malul (qayg'uli) bo'lmag'il, harna eshitsang yod qilg'il, taqlidga rozi bo'lmag'il ... oz so'zlag'il va uzoqni o'ylag'il ... Agar munozara qilmoq tilasang, xasmga (raqib) qarag'il, agar uning bilan tortishmoqqa quvvating bo'lsa va so'z uzaysun desang dalillar va misollar bila munozara qilg'il. Yo'q ersa so'zni muquf (qisqartir) qo'yg'il va bir misolg'a qanoat qilg'il, bir isbot ila tur, rad qilma, ehtiyot bo'lg'ilki, keyingi so'zing avvalgisini teskari bayon qilmasin... Agar faqihlar munozara qilsalar so'zni urf-odatdin boshlag'il va urf-odatni qiyos, mumkinot bilan aytg'il.

Munozara usulida mujbot (sabab) va nomunosabot, mumkinot va nomumkinot bo'lsa, ayb ermasdur. Oxirgi maqsadni aniq ma'lum qilg'il va so'zni ziynat bila deg'il. Bag'oyat qisqa va bag'oyat uzun so'z aytmag'il, bema'ni so'z demag'il".

Mazkur misoldan ko'rinib turibdiki, ilm olishda munozaradan samarali foydalanish, bu jarayonda shaxsiy fikrni bayon etish fikrlar xilma-xilligini yuzaga keltiradi. Shuningdek, munozara chog'ida shaxsda faraz, isbot, yakun, bahs yurita olish ko'nikmalari shakllanadi.

Sharqning buyuk siymolaridan Muslihiddin Sa'diy ta'lim va tarbiya to'g'risida fikr yuritar ekan, u bolalardagi tug'ma qobiliyatni e'tirof etib yozadi:

Qobiliyat bo'lsa aslida

Tarbiyat unga qiladi asar.

Qancha urinma, bo'lmas sayqali,

Temir aslida bo'lmasa javhar

Alloma tarbiyada qattiqqo'l bo'lishni, biroq aslo dilozor bo'lmaslikni tavsiya etadi:

Xush xulq kishiga qattiq gapirma,

Sulh istab kelsa, jangga chaqirma.

Rahmdillik odamga oliy xulq, ammo

Dilozor yarasiga qo‘ymag‘il malham.

Aylama rahm-shafqat ilon-chayonga

Bundan ozor topar farzandi odam.

Bu o‘rinda qattiqlik va yumshoqlik ham doimo meyorida bo‘lishi lozim, biroq yovuzlarga nisbatan ayovsiz, yaxshilarga esa yumshoq muomala zarurligini uqtiradi.

Muslihiddin Sa‘diy ham boshqa mutafakkirlar kabi ilmda munozara uslubini qo‘llashni tavsiya etadi. Lekin munozarani tashkil etish muayyan qoidalarga asoslanishi, unga amal qilinishi zarur. Xususan, bilimdon va nodonlar bilan bahslashishda doimo meyorini bilish zarur: “Johil bilan bahslashgan olim – izzat, umid qilmay qo‘ya qolsin. Basharti bellashuvda johil olimdan ustun chiqsa, ajablanarlik yeri yo‘qdir, chunki, hamisha tosh gavharni sindiradi”.

Xulosa qilib aytganda, kreativ pedagog - davr talabi. Milliy ta‘lim-tarbiya tarixidagi pedagogik qarashlar esa bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Ushbu qarashlardan talabalar kreativ fikrlashlarini o‘stirishda foydalanish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Ulardan zamonaviy metod va usullar bilan uyg‘un holda maqsadga muvofiq foydalanish nafaqat ta‘lim-tarbiya samaradorligini oshirishda balki, bo‘ljak o‘qituvchilarning kreativligini o‘stirishda ham yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azizxo‘jaeva N.N. O‘qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi. – T.: TDPU, 2000. – 52 b.
2. Barotov Sh. Bola shaxsini o‘rganish usullari /MTM o‘qituvchilari va pedagogika institutlari bo‘ljak o‘qituvchisi uchun qo‘llanma. – T.: O‘qituvchi, 1995. – 56 b.
3. Kenjayeva D. “Akmeshaxsni tarbiyalash texnologiyasi” -Qarshi, Monografiya. 2024y

4. Berdikulova M. T. Demographic aspects of formation of labor resources in kashkadarya region //Экономика и социум. – 2024. – №. 11-1 (126). – С. 82-85.